

HRVATSKA VANJSKA POLITIKA **Što smo bili, što jesmo, što želimo i što možemo biti?**

1. Krugovi hrvatske vanjske politike

Unutarnja politika kao vanjska: sva naša ograničenja

»It is a narrow policy to suppose that this country or that is marked out as the eternal ally or the perpetual enemy of England. We have no eternal allies, and we have no perpetual enemies. Our interests are eternal and perpetual«, izrekao je u britanskome parlamentu lord Palmerston 1848.¹ Izjava o nepostojanju vječnih saveznika ili vječnih neprijatelja, nego tek o vječnim i nepromjenjivim interesima bila je i u vrijeme kada je izrečena kritizirana, prije svega iz krugova britanske kraljevske obitelji. Kraljica Viktorija držala je da britanska vanjska politika ne mora samo poniženjima ili silom širiti vlastite prohibitke, jer da, barem je ona tako držala, postoji obveza prema kraljevskim kućama na kontinentu, koje ugrožavaju revolucije, a ujedno su i njezini rođaci. Očuvanje određenog reda trebalo je također biti cilj politike. Danas je ta izjava, ma kako se često citirala, moralno još dvojbenija ili najmanje politički korektna. Danas bi predstavnik vlade u razvijenom svijetu rekao kako su mu vječni saveznici ljudska prava i demokracija, načela koja vode čovječanstvo prema sve čvršćem miru, suradnji i povećavanju gospodarske aktivnosti. Interesi, ma kako ih gledali i ma kako se mijenjali, usmjeravaju svaku dobru i uspješnu politiku.

¹ Sheffield 2001: 42.

Njihovo prepoznavanje važan je dio državnštva, ono što državnike razlikuje od političara. Odgovarati na pitanje kako se kretati prema cilju, zadaća je svih sposobnih i mislećih članova društva. Društva se kreću zadanim putanjama određenima geografijom i ukupnim odnosima u svijetu, kao i zbivanjima na unutarnjoj političkoj sceni. Tako je i s hrvatskom vanjskom politikom, čiji su krugovi uvijek prepoznatljivi, čak i kada su opne koje ih određuju propusne.

Prvi, u mnogočemu najvažniji krug, jest onaj unutrašnji. Vanjska politika odraz je zbivanja u državi, brojnih ograničenja i strahova političke elite ili pak njezine hrabrosti i odlučnosti. Odluka o proglašenju ZERP-a (Zaštićenog ekološko-ribolovnog pojasa), pa njezina kasnija transformacija, a zapravo ukidanje, jer je odlukom tek ublažen potpuni poraz vlade u Zagrebu, tobožnjom odredbom da se odnosi tek na ribarice iz država EU, ali ne i na ribare iz drugih država, stvarni je ustupak vanjskom pritisku nakon što je uvedena zbog unutarnjopolitičkih razloga i unatoč vanjskim upozorenjima. Traženje optuženika za ratne zločine koje je potraživao Međunarodni kazneni tribunal u Den Haagu, pa reforme pravosuđa kako bi hrvatski sudovi bili efikasniji, briga za slobodu medija, vanjskopolitičke su teme barem jednako onoliko koliko se koriste u unutarnjim političkim borbama. Odnosi u vladajućoj stranci ili koaliciji, između šefa ili šefice Vlade i Predsjednika Republike, vidljivi su u procesu imenovanja veleposlanika. Katkada se nekoga postavlja na važno ili udaljeno mjesto zato da bi ga se nagradilo ili pak kaznilo. Katkad se vanjska politika i međunarodni forumi koriste da bi se u državi promovirale nove vrijednosti, trasirao put ili upozorilo na ozbiljne poteškoće. Primjerice, kada je predsjednik Vlade RH Ivo Sanader (od 2003. do 2009)² 2008. godine u Izraelu govorio o »novoj paradigmi patriotizma« onda je, za pretpostaviti je, barem govorio o državi kakvu je želio voditi, vrijednosti koja nije postojala, već ju je možda želio izgraditi.³ Ono što se govori, pa i čini izvan države, samo se, doduše, ponekad prelije na unutarnju scenu, ali često može poslužiti kao inspiracija

² Vidi o tome u: *Jutarnji list*, 2. 07. 2009.

³ *Jutarnji list*, 29. 10. 2008 (S. Milković, *Hrvatska je razvila novu paradigmu patriotizma*; 31. 10. i 1. 11. 2008 (J. Pavičić, *Arvacka paradigma*).

ili dinamizirajući faktor unutarnjih odnosa. Pod dovoljno snažnim vanjskim pritiscima, dijelovi administracije najviše izloženi njihovu djelovanju, preko diplomata u zemlji ili u svjetskim prijestolnicama, mogu utjecati na najizravnije promjene u unutarnjem životu. Tako je u slučajevima borbe s korupcijom, reforme visokoškolskog sustava, pa i reforme pravosuđa ili sređivanja zemljišnih knjiga, jačanja civilnog sektora i organizacija koje se brinu za prava potrošača, primjerice. Posjeti veleposlanika predstavnicima hrvatske administracije, ispitivanje o napretku ili određenim političkim potezima, jasna su poruka kako što činiti unutar države. Protest nekih vlada zbog hrvatske gospodarske suradnje s Irancima završio je našim otkazivanjem poslova (i francuskim preuzimanjem). Biti »više za Mesića« nego za predsjednike vlada moglo je značiti da se neka od otvorenih vrata u državama gdje je odlazio predsjednik nisu iskoristila, kako se »krivom« središtu moći ne bi pripisivale prevelike zasluge. Na obrazloženje švicarskih konzularnih službi koje su odbile pravo nastupanja, a potom i zabranile ulazak hrvatskome pjevaču novokomponirane folk-glazbe u Konfederaciju, ali i u sve zemlje Schengena, ujesen 2009. hrvatsko je Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija (MVPEI) reagiralo tvrdnjom da im je dužnost štiti svakog državljanina RH, a poslije i kako su dužni pobijati tvrdnje o građanskom ratu, a ne o agresiji, u Hrvatskoj 1990-ih.⁴ Takva je, naime, formulacija stajala u švicarskoj odbijenici. Naravno da je riječ bila prije svega o reagiranju s mišlju na unutarnjopolitičke odnose, pa i ideologiji koju dijele odgovorni za ponašanje MVPEI-a. Da je kvalifikacija rata, a ne poznati i za mnoge pjevač s osobitim domoljubnim nabojem, kojim slučajem doista bila problematična, naše bi Ministarstvo do danas vjerojatno imalo, po kineskom ili sjevernokorejskom modelu, ured koji bi reagirao na tisuće takvih tvrdnji koje su objavljene u najuglednijim zapadnim knjigama, dakle javnom materijalu.⁵ Čini se da je u većini navedenih slučajeva unutarnja politika prevladala nad vanjskom, ali je veliko pitanje je li imala ikakav pozitivan upliv na vanjskopolitički ugled države.

⁴ *Večernji list*, 30. 09. 2009.

⁵ Vidi niz izdanja dnevnih novina u RH u rujnu i listopadu 2009.

Ovakvi su potezi više ili manje karakteristični za više zemalja našeg razreda. Hrvatska se u isto vrijeme iznutra neprestano bori s nizom nejasnoća koje opterećuju samopercepciju, pa i nastup na međunarodnoj sceni. Opterećeni smo nemogućnošću usklađivanja onog što dio službene politike misli i govori da jesmo kulturološki i civilizacijski (naime, žitelji Srednje Europe, možda i tek dijelom i Sredozemlja), s onim što mnogi misle o nama (naime, da smo Balkanci). Čak i kada bismo mogli polučiti bilo kakve prohibitivne dokazivanjem da Hrvatska nema baš nikakve veze s Balkanom, a da je, primjerice, Jugoslavija bila tvorevina stvorena s idejom unazađenja Hrvata, jedine bismo rezultate mogli postići tako da se zainteresiranima, novinarima i znanstvenicima, ponude studijski programi, naruče istraživanja, objavljuju prijevodi, koji bi argumentirali da smo baš ovo, a ne nešto drugo. Tada bismo na stranim i domaćim sveučilištima organizirali znanstvene skupove na kojima bismo objašnjavali Balkan i postali središte gdje bi se, kao istinska spojna država, mogli postaviti kao »ulaz« u JI. Ljubljana ima Institut za bliskoistočne i balkanske studije. Uz pomoć EU tijekom slovenskoga predsjedanja Unijom, u Kopru je otvoreno središte za istraživanje Sredozemlja. Hrvatska nema takvih specijaliziranih humanističkih instituta, ali ni pravih istraživanja (ili svakako ne dovoljno brojnih), koja bi je pokazala u širem svijetu, kojima bi pokazala gdje je i kako se sama vidi. Nismo se nametnuli kao vrata Regije, još manje smo se (re)afirmirali kao geografski posljednja država Srednje Europe. To je razlog pomalo shizofrene situacije koja se očituje u različitim područjima života i koja nas nepotrebno opterećuje.

Promjenu je teško očekivati s obzirom da nemamo *think-tankove*, institute i sveučilišne programe koji bi nas učinili zanimljivima strancima. Nedovoljno participiramo u projektima studentske razmjene, strani studenti u Zagreb jedva da dolaze. Komparativna prednost koju smo imali u odnosu na većinu država Istočne Europe gotovo se posve izgubila. Tako ni krajem 2009. Hrvatska još nije bila punopravna članica ni Erasmusa ni Erasmus Mundus programa, bez obzira na zajedničke projekte. Naši su susjedi, pa i države koje zbog hladnoratovske podjele nisu imale zapadnu orijentaciju niti podučavale

engleski jezik, izgubljeno vrijeme nadoknadili. Višegodišnje sudjelovanje u projektima i programima razmjene našu je komparativnu prednost istopilo. Hrvatska sveučilišta nekada jesu *izgledala* svjetski, jer su na njima studirali studenti iz velikog broja zemalja u razvoju. Pitanje je, naravno, jesu li ikada, osim u izdvojenim slučajevima, bila doista svjetske kvalitete. Tijekom akademske godine 2007/2008. u Zagrebu je bio jedan (1) student u projektu Erasmus Mundus (koji je privremeno ionako zaustavljen) i njegova iskustva nisu osobita. Na kraju, Sveučilište u Zagrebu nije među 500 sveučilišta na svjetskoj listi visokoškolskih ustanova. Iako su neki Šangajsku listu odbacili zbog loše metodologije, naravno da bismo je prihvatili kao relevantnu u slučaju da je Zagreb prošao dobro.

Tako naše ponašanje prema svijetu prečesto određuju obzir prema unutarnjoj politici i strančarenju, nejasnoća i nemogućnost definiranja što smo i što želimo, nemogućnost suočavanja s prošlošću koja se istodobno manifestira i kao opća utopljenost u prošlo i odbacivanje svega bivšeg, čak i onoga što je bilo dobro, ukoliko je to povezano s, primjerice, Jugoslavijom. Sve je to nevjerojatno skupo koštalo Hrvatsku. Početkom 1990-ih bili su razlogom prekida suradnje s nekim gospodarstvima koja su nam se činila nedovoljno dostojnima da s njima trgovamo.⁶ Činiti tako nešto u trenutku kada se raspadala država i kada je nestajalo unutarnjeg tržišta, teško se može razumjeti. Još teže je shvatiti zašto naših poduzeća nema na tržištima gdje smo nekada proizvodili generatore ili gradili brane? Dijelom je to zato jer su se važna poduzeća raspala, jer danas više nemamo sposobne ljude da izvede inženjerske pothvate kakve smo nekada činili. Hrvatska, nažalost, nije Norveška ili Švicarska, naše okruženje nije kao okruženje tih država, hrvatsko je stanovništvo manje obrazovano i zato nesposobno obnašati poslove koje mogu voditi stanovnici toga prostora.

⁶ Razgovor autora s B. Lokinom, ekonomistom.

2. Neugodno okruženje: susjedi

Drugi krug unutar kojega se Hrvatska vrti jest prsten država kojima smo okruženi. On je složen i raznolik, posljednjih dvadeset godina puno drukčiji od onog što smo imali do početka 1990-ih. Hrvatska graniči s Mađarskom, koja je bila zemlja realnog socijalizma, a onda postala šampionkom tranzicije i ulaganja, sve do bankrota koji je bjelodan postao 2008. Graniči s Italijom, jednom od najvažnijih europskih zemalja, osnivačicom EEZ-a i EU-a. Graniči sa Slovenijom, bivšom jugoslavenskom republikom koja je u EU ušla već 2004. Odnosi koji su, barem na površini, uglavnom bili srdačni, dramatično su se pogoršali u drugoj polovici prvog desetljeća 21. stoljeća. Tri preostale jugoslavenske republike na istočnim granicama manje su razvijene i puno dalje od EU-a no što je to od Bruxellesa udaljen Zagreb. S dvije je države, Srbijom i Crnom Gorom, RH ratovala tijekom 1990-ih. U Bosni i Hercegovini bila je prisutna svojim snagama, ratovala je i protiv Srba i Muslimana/Bošnjaka, ali i u vojnom savezu bila s barem jednom od tih dviju nacija. Tamo su Hrvati konstitucionalan narod, ali politički podijeljen i bez onakve potpore RH koju bi morao imati. Srbija je politički na klackalici, između puta na Zapad i izvrsnih veza s Rusijom. Kratkotrajan je, predložen u posve specifičnim uvjetima NATO-ova bombardiranja, ali svejedno indikativan bio prijedlog u Skupštini Srbije da Srbija s Rusijom i Bjelorusijom stvori uniju. Danas su veze daleko realnije, ali stupanj bliskosti s Moskvom u Beogradu jedino bi se možda mogao usporediti s bliskošću koja postoji u abhaškoj prijestolnici Suhumiju ili osetijskom glavnom gradu Chinvaliju. Crna Gora je, s kojom su odnosi nekoliko godina pred neovisnost znatno unaprijeđeni, a u područjima i srdačni, u gospodarskom smislu iznimno čvrsto vezana uz Rusiju. Makedonija, Albanija i Kosovo, države s kojima ulazimo u istu regiju »Zapadnog Balkana«, mentalno su dalje no što bi se to očekivalo, bez obzira što su ondje mogućnosti za gospodarsku suradnju velike. Na nekim bi tržištima, poput kosovskoga, dio hrvatskih proizvoda bolje prolazio baš zato ili unatoč tome što su hrvatski. Hrvatska do danas trajno nije riješila granično pitanje sa četiri, od pet država s kojima graniči. Morska granica s Italijom

riješana je, ali paket poteškoća koje opterećuju odnose RH i Slovenije ili Srbije, u dijelu se može prenijeti i na Italiju.

Psihološki Hrvatima, ili barem službenim krugovima, nije lako prihvatiti gdje se to Hrvatska nalazi, koji je to prostor s kojim graniči. Što je to Zapadni Balkan? Kako pomiriti činjenicu da se samo mi sami vidimo na rubu Srednje Europe, ali s »druge« strane granice, da, ma kako teško prihvatili Zapadni Balkan, spremno sudjelujemo u svim »paketima« koji se organiziraju za države ovoga prostora. Prije nekoliko godina u jednome završnom radu na Diplomatskoj akademiji u Zagrebu sustavno se upotrebljavala fraza »ovaj dio Europe«, pa čak i »regija ovoga dijela Europe«, sve u nastojanju da se izbjegne spomen Balkana. Nastranu što fraza ne znači ništa, zanimljiv je strah ili nelagoda da se on spomene. Kada sam prije nekoliko godina držao predavanje o dolasku predsjednika SAD-a Richarda Nixona u Zagreb, Beograd i Kumrovec 1970, jedina zamolba je bila da, bez da je itko postavio pitanje kakav bi trebao biti sadržaj izlaganja, ne spominjem u naslovu Tita ili Jugoslaviju.

Odbijanje jugoslavenskog, odnosno balkanskog identiteta, pa i bilo kakvih veza s tim prostorom, čini nas znatno izoliranima u odnosu na istočne susjede. U trenutku kada su Slovenija i Mađarska ušle u EU, Hrvatska se našla u prilično jednoj situaciji, gotovo samoizolacije. Na Zapadu je nisu htjeli, na Istok nije htjela sama. Ponovo je nemogućnost jasnog procjenjivanja svijeta, vlastitog položaja u regiji, utjecala na naše odnose sa zemljama u regiji. Problem odbacivanja Balkana tipičan je i za Grke, Rumunje, svakako Slovence, mada svoju ako ne pripadnost, onda orijentiranost tome području, rado i često spominju Austrijanci kada se žele »približiti« jugoistočnim susjedima. Tako će u Grazu spomenuti kako je Metternich govorio da Balkan počinje na Istočnom kolodvoru u Beču, želeći stvoriti »atmosferu« bliskosti. Strah od »regije« pomalo je izliječilo vrijeme i izvana postavljeni kanali, ali u međuvremenu je prošlo vrijeme u kojem smo se svi previše iscrpili.

Konfuziju sa susjedstvom pojačavao je osjećaj Hrvata da su bolji i nadmoćniji, drukčiji, od golemog broja zemalja s kojima graničimo. Prema nekima drugima postoji osjećaj zavisti, čak i inferiornosti.

Zavist ili nadmoć bazično su osjećaji nesigurnosti. Tako je Hrvatska sebe vidjela drukčijom od regije gdje je smještena, a i nastala je unatoč i usprkos želji međunarodne zajednice. Kada se početkom 21. stoljeća shvatilo da nije dovoljno što se »mi« vidimo na jedan način, iako nas drugi objektivno prikazuju drukčijima, pripadnost regiji zaoštrena je i učinjena još konfuznijom hrvatskim inzistiranjem da je »predvodnica Regije«. ⁷ Veliko je pitanje tko nas je postavio na vodeće mjesto i tko nam to priznaje. Pitanje je i kako se biva prvim u regiji u kojoj se osjećamo neugodno, gdje se osjećamo trajno uskraćeni i neopravdano smješteni? Taj se problem, dijelom objašnjiv složenim nastankom države, podjelom hrvatskih zemalja između različitih carstava (ili država), od kojih je habsburško nedvojbeno prvorazredno srednjoeuropsko, mada dijelom i balkansko i sredozemno, a osmansko i dijelom mletačko balkansko i/ili sredozemno, u našoj zemlji ne rješava suočavanjem s problemom. Šutnja ili ljutnja neće ga učiniti manje ozbiljnim. Riješiti bi se mogao integriranjem u međunarodnu znanstvenu i gospodarsku suradnju. Osnovni je problem moguće ilustrirati, primjerice, rasporedom vijesti u središnjemu nacionalnomu televizijskom dnevniku. ⁸ Vijest o posjetu slovenskoga Predsjednika Zagrebu potkraj 2008. tek je peta, nakon problema Hrvatske udruge poslodavaca koji se bune zbog prevelikih izdvajanja za Gospodarsku komoru, koja opet, zaključilo bi se, jedina financira akciju Kupujmo hrvatsko. Tu je jasno pobijedio »prvi krug« hrvatske politike, važnost onoga u zemlji.

Susjedima se ne bavimo. Hrvatska jedva da ima stručnjake za Bosnu i Hercegovinu ili Srbiju? Hrvatska nema studije koji objašnjavaju što smo u odnosu na susjede. Tako je i moguće da diplomatske bilješke o pregovorima u Daytonu 2 u Sarajevu u kasnu jesen 2009. izgledaju blijed, da najpreciznije analize pišu naši diplomati u Bruxellesu. Mi

⁷ Vidi npr. www.net.hr/vijesti/hrvatska/page/2008/11/11/0263006.html (»Mi smo predvodnici jugoistočne Europe. »Članstvo u EU-u i NATO-u, leaderska uloga Hrvatske u jugoistočnoj europi te članstvo u VS UN-a temeljne su odrednice hrvatske vanjske politike...«). Predavanje ministra vanjskih poslova i europskih integracija u Preporodnoj dvorani HAZU, 11. 11. 2008.

⁸ *Dnevnik HTV-a* (ur. Siniša Kovačić), 26. 11. 2008.

nemamo jasne odgovore na moguću podjelu ili duboku krizu u Bosni i Hercegovini. Kako pomoći Makedoniji i Bosni i Hercegovini da se stabiliziraju? Nije li Hrvatska, pa čak i predsjednik Mesić kao jedan od iznimno popularnih u BiH, u tome smislu mogla, zajedno s našom diplomacijom, više učiniti? Koja je naša strategija prema Srbiji na čelu s Demokratskom strankom, a kakva prema strujama različitih radikalskih grupa?

3. Priželjkivani krug: EU (i Amerika)

Treći krug, najlagodniji i najkomotniji, bez obzira na brojne nepoznanice i nedorečenosti, čini EU. Čini se da Hrvatska sama, bez EU-a, brojne probleme ne može riješiti ili da ih rješava tek uz pritisak iz Bruxellesa. Samo po sebi to nije loše, mada je možda šteta i žalosno da drukčije ne ide. Jedini pravi problem s hrvatskim članstvom u EU jest činjenica da tamo već nismo. Samo oni koji su iznimno bogati pa im je svejedno, ili posve slijepi, mogu biti protiv ulaska u EU. Jednoga ćemo dana u Bruxellesu biti ravnopravni s ostalim europskim državama. Do tada će se promijeniti slovenska politika, koja je gotovo jednogodišnjim blokiranjem pregovora Zagreba s Bruxellesom od kraja 2008. do listopada 2009. za dugi niz godina zatrovala međudržavne odnose. Zagreb će morati pronaći svoju nišu, naći novi smisao vanjskopolitičkog djelovanja. Morat će i dalje pronalaziti tržišta za našu privredu, barem za ono što od nje ostane ili ako nešto novo nastane. Hrvatska u EU neće unijeti banke, hotele i važne tvornice. Taj dio naše imovine članice EU već posjeduju. Nećemo u EU unijeti institute i znanje koji se mogu iskoristiti za razumijevanje europskog Jugoistoka ili Srednje Europe. Tako ćemo teško učiniti ono što je napravila Slovačka, koja je na Balkanu, i to ne jedino zbog Miroslava Lajčaka, pronašla prostor djelovanja, i od države koja nije postojala do 1993. postala prepoznatljiva i prihvaćena. O EU se ne raspravlja dovoljno, jer rasprava u društvu koje očito nema dovoljno demokratskoga kapaciteta prečesto je ostrašćena, bez jasnoće što bismo trebali činiti i kako se naši posebni interesi usklađuju s interesima ddržava u čiji krug težimo.

Svejedno, okvir bogate i goleme EU, uz NATO u koji smo ušli u proljeće 2009, jedini su pravi, ozbiljni vanjskopolitički ciljevi i postignuća, jedina stvar koja može na dulje vrijeme, danas se čini, jamčiti stabilnost i kretanje u određenim zajamčenim putanjama. Naša je cjelokupna politika već dulje vrijeme orijentirana prema Europi, iako je u našim, primjerice, udžbenicima povijesti za gimnazije u udžbenik koji sam i sam pisao uvršten povećan sadržaj o Europi tek 1999. godine.⁹ Kako će RH, uđe li u EU do 2012, odgovarati i reagirati u različitim pitanjima koja trebamo rješavati? Što se čini na osvješćivanju zajedničkoga europskog puta? Imamo li stručnjake i birokraciju koji mogu pratiti ono što će Bruxelles postaviti ispred nas? Što ćemo pak mi donijeti saveznicima u NATO-u u travnju 2009. i Europskoj uniji, jednoga dana?

Krug EU u hrvatskoj se percepciji proširuje na SAD, državu čija je politika zapravo pomogla EU da se stvori u kaosu obnove nakon Drugoga svjetskog rata. To su referentne zemlje, na koje se gleda kao na cilj, uzor ili savezništvo. »Sjedinjene Države i Hrvatska iznimno su zadovoljne svojim bilateralnim odnosima, koji su sada na najvišem stupnju od osnutka moderne hrvatske države i zaslužuju najvišu ocjenu, izjavio je jučer ministar vanjskih poslova Gordan Jandroković nakon sastanka s američkom državnom tajnicom Condoleezzom Rice u State Departmentu. Na sastanku se, među ostalim, govorilo o ratifikaciji članstva u NATO-u, a Hrvatska se nada da će SAD među prvima ratificirati taj sporazum.«¹⁰ Vijest, potpuno citirana, koju je, prema HINA-i, prenio najutjecajniji hrvatski dnevnik *Jutarnji list*, pokazuje ili da je hrvatska vanjska politika jedva bitna našim novinama, ili pak da se i na najvažnijim susretima na vrhu, čak i s najmoćnijim državniciima, jedva o ičemu važnom s hrvatskim predstavnicima govori. Kada su 19. 11. 2008. predstavnici tada tek izabranog predsjednika Baracka Obame u Zagrebu razgovarali s nekolicinom intelektualaca, pripremajući ključne točke politike za novu administraciju, pitali su

⁹ *Povijest 4*: 1999.

¹⁰ *Jutarnji list*, 2. 07. 2008 (*Condoleezza Rice primila Jandrokovića*).

što Hrvatska može donijeti NATO-u i EU.¹¹ Svakako ne ni velik broj vojnika, niti sofisticiranu tehnologiju. Neće donijeti niti osobito povijesno naslijeđe, a lijepu obalu ili ukusnu hranu možemo pronaći i u Grčkoj, Španjolskoj ili Italiji. Iskreno, Hrvatska najviše može pomoći tek određenim iskustvima s Trećim svijetom koja su stečena u vrijeme prethodne države. Da bismo to mogli potrebno je, ponovo, prevladati strah od prošlosti, početi se odnositi normalno prema onome što smo bili i početi shvaćati da je pragmatizam opravdan napose ako se njime ne nanosi šteta drugima.

Nakon što je u Bijelu kuću ušao prvi Afroamerikanac, a Hillary Clinton, treća žena na čelu State Departmenta za svoju prvu vanjskopolitičku turneju izabrala Aziju, a ne, kako je desetljećima bilo uobičajeno, Europu, postalo je jasno da se središte svijeta pomaknulo. Europska unija možda još jako dugo u svojim granicama neće imati zemlje Sjeverne Afrike, ali Unija za Mediteran pokazuje da Europa mora misliti dalje i više. Svijet je puno širi od Europe, što su glavne europske države prepoznale stoljećima unatrag. Može li jedna od hrvatskih posebnosti biti bolje poznavanje udaljenih, od Afganistana do Afrike? Može li to biti hrvatska niša, a hrvatske luke mjesto ukrcaja njihovih proizvoda za Europu i obrnuto?

4. Je li Hrvatska u svijetu?

Četvrti je krug prostorno i po broju stanovnika najveći i čine ga zemlje u razvoju, Treći svijet, kontinenti koji nisu ni Europa ni Sjeverna Amerika. To su države koje su već sada iznimno važne u međunarodnim odnosima, napose one najveće poput Meksika, Brazila, Egipta, Indije, Južnoafričke Republike. Na kraju, zemlje BRIC+M (Brazil, Rusija, Indija, Kina, Meksiko) već dominiraju, one nisu samo potencijalno važne, kako se to činilo u vrijeme Hladnoga rata. U veljači 2009. na Columbijskom sveučilištu u New Yorku, jednoj od najboljih visokoškolskih ustanova u svijetu, održan je znanstveni

¹¹ *Razgovor s Tvrtkom Jakovinom i Ivanom Grdešićem na Fakultetu političkih znanosti 19. 11. 2009.*

skup o nesvrstanim i Sredozemlju. Bilo je to veliko znanstveno vraćanje potisnute teme iz politoloških i povijesnih istraživanja u maticu znanstvenog interesa. Činjenica da je iz bivše Jugoslavije za stolom bio samo jedan znanstvenik – i to iz Hrvatske – možda je bila odraz svijesti o kumulaciji određenih iskustava, pa i tradicija, koju bi netko iz Zagreba morao imati. Na Columbiji su svi znali kako je za nestalnu članicu Vijeća sigurnosti Hrvatska izabrana upravo zahvaljujući glasovima zemalja Trećeg svijeta, članica Nesvrstanih. Tek poneke je zanimala sudbina toga dijela vanjskopolitičke tradicije u našem političkom životu.

Kada je hrvatska diplomacija, prije svega Ured Predsjednika, vodila lobističku akciju koja je u konačnici Hrvatskoj osigurala ulazak u Vijeće sigurnosti, činila je to među državama koje su u svjetskoj organizaciji najbrojnije. Posao su odradili prije svega oni koji su poznavali Treći svijet ili su u tome svijetu poznati. Budimira Lončara (»Mr. Nonaligned – Gospodin Nesvrstani«, kako su ponekad zvali savjetnika Predsjednika Republike Stipe Mesića), često na takvim sastancima nekada mladi diplomati, a danas ministri vanjskih poslova nazivaju »Mr. Chairman – Predsjedavajući«, što je doista i bio, ali potkraj 1980-ih. Češka, koja se s Hrvatskom borila za mjesto nestalne članice, poražena je u drugome krugu, premda je i sama država koja ulaže u Afriku i pomaže tamošnjim društvima. Za Hrvatsku kao članicu VS-a glasovale su sve države osim zemalja EU i SAD-a. Tako je naša diplomacija izborila položaj za vlastitu državu koji nam se (barem trebao) isplatiti, okruniti jednu vanjskopolitičku dionicu. Svijet, čak i onaj koji nam može biti od iznimne koristi, postoji očito i izvan Zapadnog Balkana, pa i Europske unije. Jasno je da četvrta orbita u kojoj se naša politika kreće ne mora biti u koliziji s prethodnim trimama. Ona nam može pomoći da ojačamo i povećamo svoju političku težinu. Mandat Hrvatske u UN-u, nažalost, završio je daleko jasnije no što smo željeli i očekivali.¹² Blamaža zbog smjene veleposlanika samo je pridodala ukupnoj slabo izvedbi.

¹² B. Pavelić, *Mesić u obračunu sa Sanaderovom politikom poslušnosti Americi*, *Novi list*, 20. 07. 2009.

Za snalaženje u svijetu iskustvo koje je Hrvatska stekla u vrijeme Jugoslavije, kao nesvrstana zemlja, najvažnija je, zapravo, jedina prava vanjskopolitička popudbina koju imamo. Kako su u nesvrstanim bile države od Saudijske Arabije do Paname i Jugoslavije, baš je zato vještina bila iskoristiti vrlo općenit zajednički nazivnik tako različitih država u vrijeme Hladnoga rata za vlastite interese. To iskustvo, makar dobar glas i ime, trebalo je stalno koristiti. Nekadašnja je jugoslavenska diplomacija vrlo često, upravo zbog dobrih političkih veza, uspijevala i bez međunarodnih natječaja osigurati velike poslove našim poduzećima. Gradila se brana u Bayani u prašumama Paname, ceste u Tanzaniji, pomorska pristaništa u Eritriji, izvozilo oružje u Irak. Pomisliti da se takva tržišta mogu kompenzirati na Zapadu znači ne biti realan. Nitko valjda ne misli da bi nekada važno hrvatsko poduzeće »Pliva«, koje je proizvodilo lijekove, lakše izvezilo u Njemačku no u Egipat, ili da bi »Končar« i »Ingra« gradili hidrocentrale u Norveškoj, a ne u Iraku? Svijest o tome je još uvijek živa, kako se moglo vidjeti na za javnost zatvorenom sastanku u Hrvatskoj gospodarskoj komori. Tamo je dio hrvatskih privrednika s nekadašnjim vicepremijerom D. Polančecom (koji je dao ostavku 2009) razgovarao o potrebi da hrvatska diplomacija pokuša privredi otvoriti vrata, jer to poslovni ljudi sami ne mogu. Diplomacija može olakšati natjecanje da bi se izgradile bolnice ili mostovi, pa i onda kada su natječaji ozbiljni, a poglavito ako su poput, primjerice, natječaja u Hrvatskoj, uglavnom dogovoreni. Naznaka da se nešto mijenja možda je i vijest s kraja 2009. godine, kada, nakon posjeta ministra vanjskih poslova zemljama Zaljeva, Hrvatska »planira otvoriti veleposlanstvo u Omanu, Kataru ili Ujedinjenim Arapskim Emiratima«. ¹³ Dakako, treba se nadati da će se ovaj put doista nešto slično i dogoditi, jer je najava o otvaranju veleposlanstva u Bagdadu još uvijek samo najava. ¹⁴

Utjecajni analitičar Fareed Zakaria, Amerikanac indijskoga podrijetla, piše kako sve više američkih studenata odlazi u druge zemlje,

¹³ *Novi list*, 28. 10. 2009.

¹⁴ *Jutarnji list*, 30. 09. 2008.

školuje se dijelom ili posve izvan SAD-a.¹⁵ Ne čine to zbog toga što je obrazovanje u drugim dijelovima svijeta bolje no u Americi. Naprosto su, za razliku od većine svojih sugrađana, postali svjesni da će za uspjeh u budućnosti biti potrebno razumijevati udaljene zemlje i kulture, poznavati tamošnja tržišta. Hrvatska je nekada upravo zbog nesvrstanih bila zemlja u kojoj je, u teoriji, postojala mogućnost izravnoga kontakta sa stranim studentima. Sve dok se u Hrvatskoj ne dogodi stvarna reforma visokog obrazovanja, koja će, kao npr. na Zapadu, osigurati da student ekonomije kao drugo usmjerenje ima strani jezik, jer će tako lakše poslovati s, primjerice, Skandinavcima, teško da ćemo biti konkurentni. Zaostajanje u znanstvenom razvoju ne ispravlja se otvaranjem veleučilišta bez stalno zaposlenoga nastavnog kadra u provinciji, gdje je ispit moguće položiti s pučkoškolskom razinom informacija (mada je to moguće i na nekim zagrebačkim visokim školama), već mjestima gdje će se stjecati popudbina koja će biti »intelektualni kapital« za kasnije, kada se dođe u poziciju odlučivanja.

Neki od studenata koji su svoj intelektualni kapital stekli u Zagrebu danas su uspješni ljudi: predsjednici parlamenata (kao u Maliju), predsjednici vlade (kao u Libiji), gradonačelnici (kao u Colombu). Takvi su ljudi, često i više od uspješnih Hrvata, pravi mostovi između država. Osobito je važno da mogu biti mostovi između gospodarstava. Od stotina milijuna ljudi u Indiji i Kini, Indoneziji ili Pakistanu, jedan će dio vrlo brzo postati zainteresiran posjećivati zapadne zemlje, kako to godinama čine Japanci. Što će takva promjena značiti za zračnu industriju, a prije svega za restorane i turizam, trebalo bi misliti danas, sada, pripremiti se za daleka tržišta i neke druge navike turista. U svjetlu najave kako će RH preko ljeta ukidati vize za Indijce ili Kince, trebalo bi se pitati što i koliko znamo o tamošnjim ljudima? Naše odnose i veze s tim zemljama, s Japanom ili Brazilom, neće riješiti ulazak u EU. Izvozit ćemo i nakon što postanemo članicom Unije. Konačno, već danas u našoj zemlji žive manjine koje su rođene ili su podrijetlom iz dalekih zemalja. Njih će se također trebati uključiti u sustav RH.

¹⁵ Zakaria, 2009: 175–181.

5. Kako od krugova napraviti cvijet?

Države nisu apstrakcije, već organizmi koji nose povijesno iskustvo i nude osjećaj zajedničkog identiteta. Svaka politička odluka, kaže Henry Kissinger, bivši američki državni tajnik i jedan od najutjecajnijih državnika 20. stoljeća, nije izoliran čin, već kumulacija ranijih odluka, odraz vrijednosti društva, tradicije, ali i pritisaka koji u nekom trenutku postoje.¹⁶ Nakon Drugoga svjetskog rata jugoslavenski (pa i hrvatski) vođa Josip Broz - Tito bio je nešto više od tri godine najbolji sovjetski učenik. Kada je 1948. prekinuo sa Staljinom, a od loma veze dviju komunističkih država zatresao se čitav svjetski hladnoratovski poredak u nastanku, zbila se promjena. Država je dobila osjećaj posebnosti, a doskora i važnosti. Sa Zapada je dolazila pomoć, ali se o prelasku na Zapad nije razmišljalo. Istok je bio još manje poželjan. Tako je izbor između izolacije ili nečega trećeg doveo do širenja vanjskopolitičkih horizonata i razmaha politike.

Svijet se ne može razumjeti gleda li se iz žablje perspektive. Ne može se dobro razumjeti ni usmjerenim gledanjem u jednu točku. To ne znači da strateški ciljevi male države moraju biti fluidni i nerealni. Nepoznavanje svjetskih trendova može biti skupo, jer stvari u međunarodnim odnosima nikad nisu posve fiksne. Jedan je ciklus svjetskog razvoja, onaj tranzicijski, završio bez da smo gotovo uopće znatnije sudjelovali u njegovu stvaranju i putu. Bilo bi loše kada bi novi krug ponovo tekao bez da u njemu zauzmemo mjesto aktera koje nam, barem u malenom postotku, pripada. Još bi bilo gore da ne shvatimo što se u svijetu događa, pa da djelujemo staromodno ili prevladano. U vrijeme raspada Jugoslavije mali su, primjerice Hrvati i Slovenci, na velika zbivanja koja su ih se ticala utjecali. Nije uvijek bilo lako, trebalo je objasniti naizgled neobjašnjivo ekspertima koji su površno poznavali predmet interesa. Hrvatska bi svijetu danas, nakon što je za nju završio proces dezintegracije i reintegracije nacionalnog teritorija, u očekivanju integriranja u EU, trebala prepoznati svoje političke ciljeve koji prelaze integriranje u Uniju.

¹⁶ Berridge//Keens-Soper/Otte 2005:191–219.

Demokracija je tako kasno pridošla među Hrvate da su još uvijek moguća iznenađenja iz sredine čija je politička kultura neliberalna i nacionalistička više no bilo što drugo. Tako su mase uglavnom posve isključene iz političkog procesa ili su, u vrijeme demokratskih izbora, uključene samo jednom u četiri godine. U prilog tomu idu izjave bivšega HDZ-ova predsjednika vlade da se oporba ima pravo žaliti, ali da se stvari mijenjaju na izborima, baš kao što je u dlaku isto oporbi poručio SDP-ov gradonačelnik glavnoga grada. Na taj se način umrtvljuje svaki smisao bavljenja politikom i sudjelovanja u proceduri demokratskog odlučivanja. Na taj se način sprečava inventivnost, jer niti jedna odluka, ma kako pametna, neće biti prihvaćena dolazi li iz suprotnog tabora ili od osobe s krivim imenom. Tako se i može dogoditi da cijeli vladajući dio parlamenta brani nešto što tjedan dana kasnije postaje otpisano i nitko o tome ne raspravlja i ne postavlja si pitanje. Naprotiv, mi ne samo da nismo čuli rogoborenja unutar vladajućih predstavnika nakon smjene ministara pravosuđa i policije 2008 (postoji mogućnost da su neki doista vjerovali da je riječ o sposobnim ljudima), već nismo čuli ni da su neki sumnjali u njihove sposobnosti, jer su oni, eto, ispunjavali stranačku zadaću. Tako predstavnici najvažnijega tijela u državi izgledaju poput amorfne, nemisleće, mase. Kako ionako ne odlučuju ni o čemu, doista se njihov položaj može smatrati sinekurom. Još uvijek se za Hrvatsku u velikoj mjeri može upotrijebiti citat kojim je Rusiju opisao savjetnik Mihaila Gorbačova Aleksandr Jakovljevič, kako je veliki ruski hendikep da je uvijek bila pod vlašću ljudi, a ne zakona. Neosjetljivost na zakone u RH je još uvijek gotovo posve proširena, od nepoštivanja zabrane pušenja do posve ozbiljnih pogrešaka. Hrvatska pati od vertikalnosti moći: sve izlazi od vrha i ovisi o uspješnosti, koncentraciji onoga tko je na čelu ljestvice u bilo kojoj hijerarhiji. To se velikim dijelom odnosi i na opoziciju i na vlast. Iako je posljednja zapadnokršćanska država koja nije u EU, njezin je razvoj sličniji Istoku no Zapadu.

Kadrovi su trajni problem hrvatske administracije, ali i svih segmenata društva. Poteškoće u kadroviranju, koje su češće povezane s političkim lojalnostima čak i na mjestima koja tome ne bi trebala biti podložna, ionako problematičnu kadrovska sliku čine još težom.

Izravna posljedica toga su nesposobnost u povlačenju sredstava iz predpristupnih fondova ili pojava da se rijetki stručnjaci premještaju na poslove koje mogu obavljati drugi.¹⁷

Hrvatski je hendikep zbog geopolitičkog smještaja dvojak. S jedne strane ona se ne može pomiriti s činjenicom da je posve sigurno velikim dijelom potpuno uklopljena u Balkan i balkanski prostor. Čak i kad bi se, primjerice, od trenutka ulaska RH u EU država izdvojila iz regije i počela tretirati poput Slovenije¹⁸ i od danas nadalje prestalo govoriti o Balkanu, ostala bi duga povijest i golema literatura koje bi i dalje mogle »opterećivati« odnose sa svima koji nam nisu po volji. U isto vrijeme, razlika između Hrvatske i država koje leže jugoistočno od njezinih granica je tako velika da se doista postavlja pitanje kako u istom paketu promatrati državu poput Srbije, koja je 2004. imala GDP od 2400\$ i Hrvatsku s 11 200\$ u istome razdoblju?¹⁹ Ambivalentnost je trajna osobina hrvatske politike i sadašnjosti.

Hrvatska treba prestati strahovati od geografije i prošlosti. Njih treba objasniti, razumjeti, vidjeti što se i kako zbilo i shvatiti da će nova vremena tražiti nova objašnjenja i pronalaziti nove interese. Svaka se generacija treba brinuti za vlastito vrijeme, ne pokušavati ispraviti ono što je bilo prije. Svaki pojedinac trebao bi činiti isto, nastojati da bude najbolji u onom što čini, kako bi nam svima bilo bolje. Hrvatska svakako može pokušati raščistiti s prošlim, postići konsenzus

¹⁷ Poznavanje kineskoga u MVPEI-u nije uobičajeno; osoba koja je pokrivala Kinu i zna jezik smijenjena je. U SAD-u su služili diplomati s oskudnim poznavanjem engleskog jezika i sl.

¹⁸ Slovenija se uglavnom sve manje drži početkom Balkana. Primjerice, u velikoj knjizi R. Bideleuxa i I. Jeffriesa *The Balkans. A Post-Communist History* (str. 21) stoji kako: »Po životnim navikama, životnom standardu, stavovima, kulturnim vezama, pejsažu i (najvažnije) odnosima moći, strukturi vlasti i vladavini prava, Slovenija ima više zajedničkog s ostalim dijelovima Srednje Europe (posebno Austrije), no sa središnjim i južnim dijelovima Balkanskog poluotoka, iako je veći dio slovenske povijesti 19. i 20. stoljeća posve povezano s onom ostalih jugoslavenskih naroda.« Naravno, *Enciklopedija Britannica* ju uredno svrstava u balkanske zemlje. Tijekom jedne od trajnih graničnih kriza u Savudrijskoj vali/Piranskom zaljevu europski povjerenik za vanjsku politiku Javier Solana sam je istaknuo kako je Slovenija prva balkanska država koja je ušla u EU i ima obvezu pomagati manje sretnim državama na jugoistoku Europe. Nešto slično je rekla i britanska kraljica Elizabeta II. prigodom posjeta Ljubljani u listopadu 2008.

¹⁹ Bideleux/Jeffries 2006:6.

unutar sebe same da se ne bi opterećivala nerješivim pitanjima, jasno prepoznati glavne trendove u svijetu, naći nišu u koju će ulagati više i bolje. Trebala bi osigurati stvaranje ili tako usmjeravati postojeće institute koji će biti fleksibilni i gdje će postojati znanja koja će biti sposobna racionalno prepoznavati svjetska kretanja.

Hrvatska je u velikom dijelu povijesti imala dobru karmu. Kada se Hladni rat približio kraju, analitičari su je vidjeli kao »jednu od najbogatijih, gospodarski najrazvijenijih, tržištu i Zapadu najotvorenijih država kojima su nekada vladali komunisti. Zbog bogatih turističkih kapaciteta i potencijala, razmjerno jakog civilnog društva i razvijenih odnosa s Njemačkom, Austrijom i Italijom, uživala je velike prednosti ispred gotovo svih bivših komunističkih država. S obzirom da su ostale stvari bile jednake, mogla je imati najbolji start prema liberalnoj demokraciji i privatiziranom, tržišnom liberalnom gospodarstvu i mogla je biti prva (vjerojatno čak apsolutno prva) za uključenje u EU tijekom svibanjskog 'istočnog proširenja' 2004. godine«, pisali su u svojoj ne osobito dobroj knjizi u tekstu o Hrvatskoj dvojica Zagrebu ne previše naklonjenih stručnjaka.²⁰ Politika je, unatoč ratu, krenula po zlu u raznim smjerovima i područjima, pa se tako jasno i skladno, nije mogla razvijati ni u vanjskim poslovima. Dobra vanjskopolitičkog, prepoznatljivoga vanjskopolitičkog položaja, onakvoga kakav izgrađuje Slovačka, može biti samo ako se iznutra reformira i pomiri s tradicijom. Protiv povijesti se ne može. Ali se iz nje može izvući ponešto što može biti od koristi. Isto se tako mora iznova početi učiti i misliti. Lord Palmerston je to davno vidio. Mi to ne vidimo.

Literatura

- Berridge, G. R., Keens-Soper, M. i Otte, T. G. (2005), *Diplomatska teorija od Machiavellija do Kissingera*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Bideaux, R. i Jeffries, I. (2007), *The Balkans. A Post-Communist History*. London: Routledge.

²⁰ Isto, 230–231.

- Chollet, D. (2007), *Tajna povijest Daytonu. Američka diplomacija i mirovni proces u Bosni i Hercegovini 1995*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- Kuljić, T. (2006), *Kultura sećanja. Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa.
- Leček, S., Najbar-Agičić, M., Agičić, D. i Jakovina, T., (1999), *Povijest 4*, udžbenik za četvrti razred (opće) gimnazije. Zagreb: Profil.
- Ramet, S. P., Clewing, K. i Lukić, R. (2008), *Croatia since Independence. War, Politics, Society, Foreign Relations*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Sheffield, G. (2001), *Forgotten Victory, The First World War: Myths and Realities*. London: Review.
- Thompson, K. W. (1992), *Traditions and Values in Politics and Diplomacy. Theory and Practice*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.
- Zakaria, F. (2009), *Svijet nakon Amerike*. Zagreb: Fraktura.

Periodika

- Jutarnji list*, Zagreb.
- Le Mond Diplomatique*, Zagreb.
- Novi list*, Rijeka.
- Večernji list*, Zagreb.
- Vjesnik*, Zagreb.